

**КНИЖОВНОЕЗИКОВИ И ЖАНРОВИ ОСОБЕНОСТИ
НА ПЪРВОТО ПИСМО
В БЪЛГАРСКАТА ВЪЗРОЖДЕНСКА ПОЕЗИЯ**

Найда Иванова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**LITERARY LANGUAGE FEATURES AND GENRE
CHARACTERISTICS OF THE FIRST LETTER IN
BULGARIAN REVIVAL POETRY**

Nayda Ivanova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

In this paper, I examine Alexios's farewell letter to his parents and his bride, as displayed in the poem *The Life of Saint Alexios the Man of God* (1833) written by Konstantin Ognjanović. The specificities of the Slavo-Bulgarian type of Bulgarian literary language in the first half of the 19th century as represented in the letter in question are analyzed as well. In addition, I also aim to reveal the genre characteristics of Alexios's letter.

Key words: Konstantin Ognjanović, *The Life of Saint Alexios the Man of God*, Slavo-Bulgarian type of Bulgarian literary language, epistolary

В настоящата работа се анализират езиковите особености и жанровата специфика на прощалното писмо на Алексий до неговите родители и невестата му в поемата *Житие светаго Алексия човека божия* (1833) от Константин Огнянович.

Съдържанието на писмото е представено чрез два типа наратив:

А) От гледна точка на наратора се посочва, че героят е описал целия си живот, като по-конкретно се изтъква епизодът, изобразяващ прощаването с невестата. Също така се добавя, че в писмото се съдържат и други „тайни“, известни само на родителите му, по които

Алексий да бъде разпознат като автор на писмото след смъртта му (вж. стихове 743 – 751, 941 – 956).

Б) Финалната част, която е предмет на настоящия анализ, е във вид на цитат, изобразяващ отношението на Алексий към близките му и аргументацията за неговия житейски избор:

*752 – 778: Їоще рече: „Азь вы прелюбезнїи/ Родитєли ѿ гѣдѣ
молимъ,/ И честнѣю невѣствѣ заклинамъ!// Да на мене вы не пожали-
те,/ Ни съ болѣзнь сердца исполните/ За скорбѣ що ви азь до днесь
сотворихъ,/ И причина за плачѣ вамъ подадохъ./ И ѿставихъ встѣхъ
васъ толь напрасно,/ И пребывахъ невѣдомъ и тайно./ Защо и азь
многѡ болѣзновахъ/ За скорбѣ ваша и Бгѣ се молихъ/ Да ви даде
терпѣнїе силно,/ И сподоби въ црѣтвїе нбѣно,/ И надамъ се на
блгѡвѣтробіе/ Хрѣта сїса, какъ ще прошенїе/ Мое тепло съ млѣть да
исполни,/ И на любовь ваша се преклони!// Защо и азь за любовь него-
ва/ Сотворихъ ви жалъ и скорбѣ такова./ Но подобре творца да
послѣшамъ,/ И на сїса своегѡ послѣдвамъ,/ Неже що бы родителей
своихъ,/ Свѣрѣжници, и прочихъ любезныхъ./ И вѣрѣвамъ, колко вы
ѡскорбихъ/ И сердца ви со жалость исполнихъ,/ Только выше мзда ще
да имате/ Въ воздаднїи, и млѣть прїимите“.*

В самото заглавие на книгата авторът подчертава своя сръбски произход (*ѡ КѢНСТАНТІНА ГѢГНАНОВИЧА РОДОМЪ СЕРБА*), както и преценката си, че книгата е написана на славянобългарски език (*СОЧИНЕНО НА СТИХИ на АЗЫКЪ СЛАВЕНО-БОЛГАРСКІЙ*), която намира индиректно потвърждение и в забележителната популярност на текста в българското общество през целия XIX в.

Анализът на творбата предполага прилагането на специфичен методологически подход поради нейната принадлежност към славянобългарския период от историята на новобългарския книжовен език. Първата цел би била идентифицирането на езиковите особености с оглед на техния произход според представата за хоризонталната сегментация на езика на графично-правописно и фонетично, морфологично и синтактично ниво. На практика употребените езикови елементи се съпоставят със съответстващите им елементи от системите, които биха могли да бъдат познати на автора поради неговия сръбски произход и образование, както и вследствие на пребиваването му в българска среда. Така получените резултати са съществени, но недостатъчни, за да се обяснят причините за особеностите и взаимодействията на езиковите елементи в конкретния текст, които се определят не само от езиковия контакт между различните в типологическо от-

ношение родствени системи, но преди всичко са обусловени от функционирането на езиковите единици в дискурса.

Славянобългаризмите не могат да бъдат класифицирани на базата на определени релевантни (вътрешно)структурни признаци (т.е. като елементи на езикова система в съвременното разбиране на това понятие), тъй като тяхната същност в значителна степен зависи от функционалните им характеристики, свързани с постигането на определени комуникативни цели. Във връзка с това би било оправдано като основна единица, в която се реализират процесите на хибридизация, да се приеме думата. Именно на нивото на думата (като компонент на текста) най-ясно се проектира взаимодействието на графичните, фонетичните, словообразователните, морфологичните, морфосинтактичните, синтактичните и лексикално-семантичните особености.

Подобно разбиране предполага комбинирането на два подхода: 1. Идентифициране на езиковите елементи, употребени в текста, *per se* според признаците, релевантни за определяне на тяхната принадлежност към дадено езиково ниво; 2. Установяване на начините на активиране на посочените признаци на нивото на текста в съответните лексеми, като последните бъдат допълнително характеризирани по отношение на отразените в тях формализирани особености от другите езикови нива¹. По този начин всеки комплекс от критерии, свързани с определянето на единиците на дадено езиково ниво, може да се приеме или като основен, или като допълващ според конкретните цели на анализа.

Същевременно така определеният аналитичен подход не би могъл да игнорира зависимостта между функционирането на езиковите единици в текста и книжовноезиковата култура на книжовниците. През разглеждания период съществена роля за нейното формиране играе организираното или самостоятелното изучаване на граматиката на черковнославянския език, а също така и практическото му усвояване чрез четене, преписване и писане на черковнославянски и смесени текстове от страна на сръбските и българските книжовници. Съответно стиловата и прагматичната специфика на съчиненията от епохата отразява и реторическите представи за употребата на езика, за не-

¹ Например, ако във фокуса на изследването са звуковите съответствия на дадена графема, то за тяхната реконструкция би била релевантна употребата на въпросната графема в думите в текста, като допълнително се вземат предвид произходът на последните, другите им писмено фиксирани фонетични особености, тяхната словообразователна структура, семантика, граматични морфемни, с които се свързват, както и синтактичното значение на синтагмите, в които се явяват.

говите стилове и жанрове, имащи определени сходни (но не и еднакви) черти в българския и сръбския книжовен език от втората фаза на славяносръбския и първата фаза на славянобългарския книжовноезиков тип. Въпросните представи също се формират или посредством обучение по реторика (на черковнославянския и/или руския език), или/и индиректно – чрез абстрахиране на определени правила за генериране на текст на базата на писмената практика².

Въпреки липсата на информация за образованието на К. Огнянович неговата книжовна продукция потвърждава стабилната му подготовка в областта на черковнославянския език и реторика.

Ето защо като база за реконструирането на книжовноезиковата му концепция (и особено на граматичните и реторическите му познания) биха могли да послужат пособия за изучаване на черковнославянската граматика и реторика. Те са използвани в сръбската образователна система от края на XVIII и през първите десетилетия на XIX в., като някои от тях са познати и в българските филологически среди, а именно: *Ръководство къ Славенстѣй Грамматицѣ ко Оупотребленію Славено-Сербскихъ народныхъ Оучилищъ*. 1794¹; 1800², 1811³, 1821⁴, 1840⁵ от Аврам Мразович и *Ръководство къ славенскомѹ краснорѣчію* (1821) от същия автор. Във връзка с определянето на жанровите особености на писмото на Алексей конкретни напътствия за видовете писма и начините на тяхното структуриране се съдържат не само в писмовниците от епохата, но и в тогавашната учебна литература, от която избираме като основа за съпоставка изложените по синтезиран и разбираем начин правила за писане на писмо в популярния през първата половина на XIX в. в Сърбия учебник на Георгие Захариадис, написан през 1824 г. *Ръководство къ Славенской Грамматицы Содержаще Правоглаголаніе, Гласовдареніе и Правописаніе на Употребленіе Часловаца и Фалтираца* (1830).

По принцип учебната литература (включително и посочените пособия) съдържа конкретна информация за граматичната система и структура, както и за употребата на черковнославянския език при създаване на текстове от различни стилове и жанрове. Същевременно в нея са формулирани и регламентирани определени общотеоретични принципи в това отношение, които имат висока степен на валидност извън черковнославянския език. Подобни правила се съдържат и в руските граматики и реторики от епохата, вследствие на което в сла-

² В това отношение не следва да се пренебрегва и гръцкото влияние, но черковнославянското влияние тук се разглежда като определящо, тъй като източниците на К. Огнянович за написването на поемата са от черковнославянски произход.

вянския православен ареал се формира един общ комплекс от лингвистични идеи, който в различна степен и по различен начин служи като основа за изграждането на езиковите и стиловите норми на формиращите се нови книжовни езици на сърби и българи.

1. Езикови особености

1.1. Графични, правописни и фонетични особености

В поемата на К. Огнянович е употребена черковнославянската азбука, т.е. авторът не е повлиян от ранновъзрожденските графично-правописни практики (свързани със среднобългарската традиция, които са характерни за българската книжовна продукция), нито от сръбскославянската традиция.

Огнянович се стреми да спазва характерните за черковнославянската норма правила, отнасящи се до съотношението между звук и буква, както и за дистрибуцията на графичните знаци. На практика обаче книжовникът употребява въпросните букви и други знаци за отбелязване на звуковете, както и на определени езикови особености, за писмена фиксация на един речев комплекс, които не представят речева реализация на отделен (естествен) език, тъй като са резултат от динамично взаимодействие между три родствени езика – черковнославянски (книжовен), родния сръбски и българския (последните два – в техните говорими и книжовни форми от съответния период). Това обстоятелство определя високата степен на хипотетичност в реконструирането на отношението между писмен и устен език в разглежданата творба, както и по принцип в текстовете от славянобългарската епоха.

1.1.1. Като пример би могло да бъде посочена употребата на буквата за старата ятова гласна – ъ. Според черковнославянската норма тя има фонетична стойност, отбелязвана като *ие*, и се употребява след съгласна (докато в началото на думата и след гласна същата функция изпълнява графемата *Є*) (срв. Мразович 1821: 4 – 5). Това правило е сравнително по-последователно реализирано в сръбския език от епохата (Младенович 1989: 23 – 26). На свой ред говорите на сръбския и българския език, които са релевантни за писмената практика на Огнянович, имат екавски рефлекс на *ят*, който се реализира и в двата смесени езика – славяносръбския и славянобългарския език (срв. например Младенович, *Ibid.*), т.е. буквата ъ има два звукови референта – /je/ и /e/.

В писмото на Алексей с малки изключения ятовата графема се отбелязва в съответствие с етимологията. Във връзка с това се налага въпросът за ролята на посочения тип съотношение между звук и буква в процесите на хибридизация, която би могла да се установи чрез проследяване на съответното графично решение в тесния речев контекст. Както беше изтъкнато по-горе, за тази цел би следвало да се вземат предвид други фонетични специфики на лексикалните единици, в които графемата е употребена, ударението, словообразователната структура, морфологичните характеристики, съчетаемостта на лексемите в рамките на синтагмата. В тази връзка ще посочим две от няколкото типови ситуации, които се установяват в текста на писмото:

– Употреба на ъ в лексеми от *черковнославянски произход*, които обаче са компонент на аналитични конструкции. Именно последното обстоятелство би предпоставило екавския изговор на ятовата графема: 756 *Ни съ болѣзнь сердца исполните*. Съответно в израза *ω гѣдѣ* (752 – 753: „... *Азь вы прелюбезнїи/Родитѣли ω гѣдѣ молимъ*) (който също е от традиционен произход) може да се допусне реализацията на фонетичната стойност /je/ на графемата ъ. Но вероятността за екавски изговор се обуславя от граматичната морфема за 1 л. ед. ч. сег. вр. на пояснявания глагол – *молимъ*, която има сходни съответствия в сръбския език и западнобългарските говори, но се различава от черковнославянската форма *молю*);

– Употреба на ъ в лексеми от *български произход* – например в глагола *вѣрвамъ*: 775 *И вѣрвамъ, колко вы ѡскорбихъ*. Характерният за разглеждания период български суфикс за образуване на несвършен вид, както и българското окончание за 1 л. ед. ч. дават основание да се предположи екавски изговор на ятовата графема (ср. сръбското съответствие *верујем* и черковнославянското *вѣрую*).

Така в случаите, когато е вероятен екавски рефлекс на *ѣ, който е отразен в говорима по произход лексика (*вѣрвамъ*), неговото отбелязване с ятова графема функционира като маркер за книжовност, т.е. превръща се в средство за легитимиране на една говорима фонетична особеност в книжовния език. И обратното, в традиционни по произход лексеми и изрази (*съ болѣзнь, ω гѣдѣ*) употребата на ъ с предполагаема фонетична стойност /e/ функционира като маркер за тяхната частична изключеност от системата на черковнославянския език и адаптирането им към формирация се книжовен език на говорима основа, което се осъществява в специфични (не строго религиозни) контексти.

1.1.2. Извод

Освен посочения тук пример за отношение между звук и буква в текста са отразени и други разнообразни типове взаимодействия, чрез които – от една страна – се проявяват различни стратегии за проникването на говорими звукови особености в книжовна употреба чрез съответните говорими по произход лексеми, а от друга страна – за „експанзията“ на същите тези особености в книжната лексика. Сложните адаптивни механизми могат да бъдат проследени в проявите на неустановеност на звуковите единици, означавани от графичните знаци. Във връзка с това в общотeorетичен план не е решен въпросът за ролята на споменатите процеси за структурирането на хибридни лексеми – славянобългаризми. В примера с поемата на К. Огнянович проблемите се усложняват и от сръбския произход на автора, обуславящ отразяването и на някои относителни съвпадения (между шумадийско-войводинските и западнобългарските говори, между сръбския и черковнославянския език и под.), които книжовникът би могъл да възприеме и като сръбски, и като български, докато българският реципиент ги разпознава като български.

1.2. Морфологични особености

На морфологично (и морфосинтактично) ниво също се обособяват две основни групи езикови елементи – книжни и говорими, чиято употреба има като основен резултат езикова хибридизация.

1.2.1. Именен комплекс

По отношение на именните части на речта тук ще се съсредоточим върху ключовия проблем за паралелната употреба на синтетични и аналитични форми и конструкции. Чрез набор от различни граматични средства в текста се изразяват определени падежни значения, характерни за славянските езици, които българските и сръбските книжовници от епохата изучават от черковнославянските (евентуално и от руските) граматика и/или усвояват чрез узуса. В езиковото съзнание на К. Огнянович като езикова личност си взаимодействат, условно казано, две синтетични езикови системи – на родния му език и на черковнославянския, и една аналитична – на българския. От друга страна, сръбският и българският се противопоставят на черковнославянския във функционално отношение.

В писмото на Алексей се реализират няколко падежни значения: 1. пряко допълнение, 2. непряко допълнение, 3. причина, 4. притежание или пояснение, 5. изобилие, 6. достигане или цел (употреба на гла-

гола *сподобити*), 7. обстоятелствено значение за място. Съответно за тяхното изразяване също се установяват няколко начина, които условно могат да се определят като: (а) „правилни“ черковнославянски безпредложни и предложни конструкции; (б) общ падеж; (в) омонимни граматични морфеми, които биват или традиционни/говорими (сръбски/черковнославянски и български/черковнославянски), или характерни за двата говорими езика (сръбски/български); (г) „погрешни“ граматични форми (които са рядкост в текста на Огнянович – вж. например стих 774). Ако се приложи комплексът от строго морфологични критерии, групата на хибридните форми би включвала само примерите от типа (г). Но ако критериите за анализ на морфологично/морфосинтактично ниво се комбинират с допълнителни критерии от другите езикови нива, както беше посочено по-горе, тогава се установяват по-сложни и разнообразни реализации на процеса на хибридизация. Като илюстрация тук ще бъдат разгледани някои отделни примери в това отношение.

При изразяването на пряко допълнение се наблюдава ограничена употреба на *черковнославянски именни форми и конструкции*, съчетаващи се с преходни глаголи, които съдържат говорими фонетични, морфонологични и морфологични особености: срв. например: 754 *И честнѣю невѣстѣ заклинамъ!*

В глаголната лексема *заклинамъ* отсъства черковнославянското окончание за 1 л. ед. ч. сег. вр. *-ю*, но от друга страна, тя е изписана според правилата за употребата на черковнославянската графема *ѣ* след съгласна за означаване на /'a/, с добавяне на „безгласната графема“ *ь* в краесловието. Глаголът *заклинамъ* има българско съответствие *заклинамъ* (срв. Геров, Част втора 1976: 78), т.е. без йотуване на лексикалната основа на формата за несв. вид. В *Речника* на В. Караджич е отбелязана лексемата *заклињем* (Караджич 1818: 196) – с отразен резултат от йотуване, но от *e*-спрежение. Следователно в поемата е употребена хибридна форма, в която се комбинират черковнославянски графични с български и сръбски морфологични особености.

Ако се постави въпросът доколко посочените граматични контекстуални параметри при реализацията на традиционните по произход именни синтагми биха имали отношение към процеса на хибридизация, то неговите прояви би следвало да се потърсят на лексикално-семантично ниво, т.е. да се идентифицира формирането на допълнителни (контекстуално обусловени) компоненти на семантичната структура на лексемите от разглежданите синтагми.

Като цяло в текста на писмото примерите за употреба на *обща форма* за изразяване на пряко допълнение също се наблюдават при употреба на *книжна лексика* (с черковнославянска семантика и отразени характерни фонетични особености, като например ъ > о: *сотворихъ*; традиционен рефлекс на сричкотворно р – *скорбь*). Срв.: 758 *И причина за плачъ вамъ подадохъ*; 770 *Сотворихъ ви жалъ и скорбь такава*. Отклонението от черковнославянската норма се проявява в окончанието на някои съществителни от *a*-деклинация (*причина*), или в рамките на именната синтагма, съдържаща съществителни от *i*-деклинация, където общата форма се потвърждава от формата на атрибутивния компонент (*жалъ и скорбь такава*).

На свой ред въпросните граматични морфеми от български произход в именните синтагми се съгласуват с български глаголни форми за аорист (*подадохъ*), с българската местоименната енклитика *ви*, както и с показателното местоимение *таков*, характерно и за сръбския език (Караджич 1818: 808). В сравнение с примерите от тип (а) тук засиленият натиск на българския език върху черковнославянската езикова система засяга не само семантичната структура, но и формоизменението на имената.

Като пример за едновременна трансформация и в значението, и в граматичното изразяване на специфични черковнославянски конструкции може да послужи глаголят *исполнити*, който в черковнославянския език принадлежи към т.нар. „глаголи обьїїа“, употребявани с родит. пад. (Мразович 1821: 168): 775 *И въръвамъ, колко вы ѡскорбихъ/И сердца ви со жалостъ исполнихъ* (вж. също така стихове 756, 767). В сръбския език този глагол има инструментална рекция, реализираща се чрез форма за безпредложен инструментал на подчинения компонент (като в диалектите се среща и употреба на предлога *с*). В българския език подчиненият компонент се изразява чрез предлог *с* + *обща форма*. В текста на писмото се явява именно последната конструкция. Тук отново следва да се обърне внимание, че употребените в стих 776 съществителни имена са от *черковнославянски произход*, т.е. със своята лексикална семантика, фонетични особености и графично представяне те се определят като книжни, но именно граматичната им оформеност сигнализира промяната в тяхната принадлежност, т.е. включеността им към лексикалната система на българския книжовен език.

1.2.2. Глаголен комплекс

На нивото на морфологичните особености и синтаксиса на частите на речта във формите за сегашно, минало свършено и бъдеще време се

наблюдава тенденция към системно отразяване на български особености (малка част от които имат сходни съответствия в сръбския език).

1.2.2.1. Сегашно време

Така например по отношение на формите за сегашно време е използвано окончанието *-мъ* за 1 л. ед. ч., което е обща граматична морфема в словоизменителните парадигми на българския (включително западнобългарските говори) и сръбския език (макар и със съществени специфики).

Тук ще се спрем на един пример за употреба на глаголна лексема, сходна в българския и сръбския език: 765 *И надамъ се на бл̑говтробіе/* 766 *Хр̑та с̑са* (срв. *надамся* – Геров, Част трета 1977: 141, както и *надатисе* – Караджич 1818: 428). В приведения пример глаголът *надамъ се* съответства на черковнославянския *оуповати*, който се употребява с предлог *на* + *винит. пад.* Съответно заменящият го глагол *надамъ се* в сръбския език има дативна рекция, т.е. предполага употребата на безпредложни именни синтагми или имена в дат. пад. В българския език отношението между въпросния глагол и именната синтагма е от дативен тип, реализиращо се във вид на предложна конструкция: *на* + *обща форма*, която именно е употребена в текста на писмото (с уговорката за наличието на формално съвпадение между въпросната обща форма и формата за *винит. пад. ед. ч.* на съответното съществително в черковнославянския език, поради характеризацията го признак 'неаниматност'). В случая традиционната глаголна лексема е заменена от говоримото ѝ съответствие, което е сходно в българския и сръбския език. В именната синтагма на граматично ниво се проявява наслагването на черковнославянско и българско говоримо влияние. Следователно посочените трансформации се осъществяват вследствие на регулиращата функция на българския език.

1.2.2.2. Бъдеще време

Формите за бъдеще време за 3 л. ед. и 2 л. мн. ч. са от български произход, образуват се от граматичната морфема *ще* + *да* + *сегашно време* на съответния глагол. Самите глаголни лексеми в примерите са от различен произход, докато единиците в управляваните от глаголите именни синтагми, някои от които съдържат обща форма, са предимно книжни. С други думи, в отразяването на посочената граматична структурна особеност се наблюдава стабилност, която не се разколебава от фактора произход на лексемите:

765 *И надамъ се на бл̑говтробіе/ Хр̑ста сп̑са, какъ ще
прошеніе/ Мое тепло съ мл̑тъ да исполни,/ И на любовъ ваша <ще
да>се преклони!* (вж. също стих 777).

1.2.2.3. Извод

В рамките на глаголният комплекс почти напълно отсъстват черковнославянските морфологични особености, като същевременно доминират хибридните глаголни форми (от традиционен произход и с черковнославянски графични особености, които се съчетават с говорими граматични морфемии и – което заслужава особено внимание – реализират рекция, характерна за българските им съответствия (порядко едновременно за българските и сръбските такива). Паралелно се наблюдава разширена употреба на говорими глаголни лексеми. Очертава се тенденцията към стабилизиране на системните морфологически характеристики на глаголните категории в условията на обща субстанциална пъстрота на нивото на текста.

1.3. Реторически особености

Резултатът от прилагането на съпоставителния и дескриптивния подход при анализа на морфологичните особености на именната и глаголната система в цитирания откъс от писмото на Алексий е в голяма степен предвидим – констатира се сложни конфигурации между различни по произход елементи и структури, като примерите за паралелна употреба са относително редки. Вместо това преобладава генерирането на смесени форми, нехарактерни за нито една от контактуващите системи.

В този контекст се налага въпросът за механизмите на взаимодействие между установените езикови особености, които не могат да бъдат обяснени чрез прилагане на критерии от вътрешноезиков порядък³. Както беше изтъкнато по-горе, въпросните механизми в значителна степен се обуславят от реторическите представи на книжовниците, а последните на свой ред са регламентирани в наръчниците по реторика, по-конкретно в раздела *Оукрашеніе (Elocutio)*, и включват

³ Въпросът за ключовата роля на стиховата структура на поемата като фактор в това отношение е най-общо засегнат в Иванова 2021: 13 – 15 и няма да бъде специално разглеждан в настоящата работа. Тук ще се фокусираме върху някои *общи* правила и конвенции при създаването на поетичните и прозаичните текстове през разглежданата епоха, които са не по-малко значими и заслужават по-подробно проучване, включително и по отношение на съчиненията, отразяващи особеностите на славянобългарския книжовноезиков тип.

проблемите, отнасящи се до тропите, фигурите и периодите (Мразович 1821а: 135 – 176).

В писмото на Алексей се проявява резервираност към използването на тропи. Последователно се прилагат повторителни похвати от различни видове (Мразович 1821а: 148 – 149). Вследствие на това се наблюдава повторение на граматични морфемни, на отделни лексеми, на думи от един и същ корен, на синтагматични и по-големи синтактични цялости с аналогична структурираност, които тук няма да бъдат специално разглеждани.

К. Огнянович използва най-често принципа на повторителността при структурирането на *периодите*, които, заедно с членовете, през разглежданата епоха се определят като основна единица на речевата реализация на изречението⁴. Авторът прилага активно използвания за времето похват на разширяването (*Размноженіе или Разпространеніе (Amplificatio)*) по отношение на всяка част на изречението – както на основния израз в простите периоди, така и в сложните периоди (Мразович 1821а: 165).

Разглежданият тук епистоларен фрагмент се състои от пет периода. Поради невъзможността да бъде направен по-пълнен анализ на техните особености, тук ще бъде посочен само един пример за прилагането на принципите на разширяване и повторение.

Първият период съдържа стихове 752 – 778:

Юще рече: „Азь вы прелюбезнїи/ РодитЄли ѿ гдѣ молимъ,/ И честнѣю невѣствѣ заклинамъ!// Да на мене вы не пожалите,/ Ни съ болѣзнѣ сердца исполните/ За скорбѣ що ви азъ до днесѣ сотворихъ,/ И причина за плачѣ вамъ подадохъ.

Периодът започва с употреба на **два модални глагола** с експлицитна перформативна функция. Говорещото лице (Алексей) като адресант изразява молба и увещание към **двама адресати** – родители и невестата, чието назоваване се осъществява чрез **двукратно** активизиране на акузативната съчетаемост на глаголите, но по различен начин – в единия случай с помощта на местоимение във винит. пад. *вы* + апелативна форма: *прелюбезнїи РодитЄли*, а в другия – чрез именна винителна синтагма във функция на пряко допълнение: *честнѣю невѣствѣ*.

В дадения контекст значенията на двата модални глагола се обединяват в *едно синтактично и семантично цяло*, което се разширява

⁴ Срв. дефиницията и класификацията на периодите в Мразович 1821а: 164 – 167, 170 – 172.

също с **два глаголни компонента** (глагол и устойчив израз във вид на предикативна синтагма) в отрицателна форма (чрез активиране на **два вида отрицание** с частиците *не/ни*), означаващи действията, които говорещото лице желае да не бъдат изпълнени от адресата: *да не пожелайте, ни изпълните сердца с болезнь*.

1.3.1. Извод

Особеностите на периодите и членовете в разгледания откъс потвърждават системното прилагане на правилото за тяхното разширяване чрез употреба на паралелни синтактични структури или повторение на сходни формални компоненти от еднакъв или различен произход⁵. Именно комбинирането на реторическите принципи на амплификация и повторение, така както са утвърдени в реторическата култура от епохата, открива възможност за регламентирана паралелна употреба не само на *традиционни* и *говорими* езикови единици, но преди всичко и на *хибридни* форми. Последните отразяват в най-пълна степен процеса на все по-активната адаптация на говоримия, но и на черковнославянския език в новия по своите функции книжовен език.

Комбинирането на посочените три типа форми е подчинено на представите за правилно структуриране на тропите, фигурите и периодите при създаването на текст с определена жанрова и стилова принадлежност. Именно тези представи, имащи и общотеоретичен характер, правят възможно легитимирането на разносистемните езикови елементи като равноправни по лингвистичен статус, доколкото те са единствените *налични* средства, които изпълняват зададените *нови комуникативни функции*. При този вид употреба на езика стабилността в процеса на пораждаване на текст се проявява чрез реторическите норми, които имат определяща роля за постигане на адекватно въздействие върху реципиента и които именно създават условия за стартиране на контролираното взаимодействие и преструктуриране, отпадане и заместване на едни езикови елементи с други.

⁵ Амплификацията се утвърждава като универсална процедура за изграждане на текста на всички негови нива (или – както изтъква Мразович: *Размноженіе Есть съгво: Єдино касаетса рѣченій, дрѣго вещей; или Єже тожде Есть; ово бываєть вещьми, оно рѣченіями*. – Мразович 1821а: 93).

2. Жанрови особености

Както беше изтъкнато в началото на настоящата работа, частта от писмото на Алексей, предадена от гледната точка на разказвача, съдържа основната информация, т.е. представя причината за написването на посланието. В този смисъл според нормата на епистоларния стил от епохата точно този фрагмент би бил т.нар. *встъпленіе или предисловіе* (Грегориадис 1830: 90 – 91). Разбираемо е, че в посочения откъс не се съдържа информация за т.нар. *Привѣтствіе*, в което по конвенционализиран начин се именува адресатът на писмото. Вместо това въпросният стилово-композиционен компонент се явява в модифициран вид в началото на цитата. В речта на героя е употребена устойчивата синтагма: *прелюбезніи Родитѣли* (752 – 753), която рядко се активира в епистоларния дискурс от епохата както в сръбския, така и в българския книжовен език в писма, адресирани до членове на семейството или роднини.

Самият епистоларен фрагмент в композиционно отношение представя *предложеніе вещи* (т.е. обговаря основната тема на писмото). На свой ред край на цитата едновременно е и край на писмото, което, представено по този начин, е непълно в композиционно отношение, доколкото липсва т.нар. *заклученіе*, съдържащо устойчиви благопожелания, подпис на автора с характерното изразяване на уважение и титулуване на адресата, отбелязване на мястото и времето на съставяне на текста (Грегориадис, Ibid.).

Представянето на съдържанието по посочения начин е проява на жанрова аморфност, която, от една страна, е повлияна от традиционните интерпретации на сюжета в източниците на К. Огнянович, а от друга страна, се дължи на все още непостигнатата обособеност на епистоларния жанр в българската възрожденска литература.

*

Финалната част от писмото на Алексей може да бъде определена като първи текст от началната фаза на художественото интерпретиране на личното писмо в българската ранна възрожденска поезия, както и като ценен източник за типологизирането на някои основни тенденции, свързани с нейното жанрово и собствено книжовноезиково преструктуриране през първата половина на XIX в.

ЛИТЕРАТУРА

- Геров 1976:** Геров, Н. *Речник на българския език*. Фототипно издание. *Част втора*. [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik. Fototipno izdaniye. Chast vtora.] София: Български писател, 1976.
- Геров 1977:** Геров, Н. *Речник на българския език*. Фототипно издание. *Част трета*. [Gerov, N. Rechnik na balgarskiya ezik. Fototipno izdaniye. Chast tretta.] София: Български писател, 1977.
- Захариадис 1830:** Захариадис, Г. *Ръководство къ Славенской Грамматичеы Содержаще Правоглаголаніе, Гласовдареніе и Правописаніе на Употребленіе Часловаца и Фалтираца*. [Zahariyadis, G. Rukovodstvo k Slavenskoj Grammatitsy Soderzhashte Pravoglagolanie, Glasoudarenie i Pravopisanie na Upotreblenie Chaslovatsa i Psaltiratsa.] Шабац, 1830.
- Иванова 2021:** Иванова, Н. Поемата „Житие светаго Алексия человека божия“ от Константин Огнянович в българското литературно и книжовноезиково развитие през XIX век. [Ivanova, N. Pоеmata „Zhitie svetago Aleksiya cheloveka bozhiya“ ot Konstantin Ognjanović v balgarskoto literaturno i knizhovnoezikovo razvitie.] // *Научни трудове*, т. 58, кн. 1, сб. А, 2020. Филология. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, 11 – 23.
- Караджич 1818:** Караџић, В. *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима*. [Karadžić, V. Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječima.] У Бечу, 1818.
- Младенович 1989:** Младеновић, А. Примање и измене рускословенског језика. [Mladenović, A. Primanje i izmene ruskoslovenskog jezika.] // Младеновић, А. *Славеносрпски језик. Студије и чланци*. Књижевна заједница Новог Сада, 1988, 9 – 42.
- Мразович 1821:** Мразовић, А. *Ръководство къ Славенстѣй Грамматичѣ ко Оупотребленію Славено-Сербскихъ народныхъ Оучилищѣ*. [Mrazović, A. Rukovodstvo k Slavenstej Grammatice ko Upotrebleniyu Slaveno-Serbskih narodnyh Uchilisht.] 1821.
- Мразович 1821а:** Мразовић, А. *Ръководство къ славенскомѣ краснорѣчію*. [Mrazović, A. Rukovodstvo k Slavenskomu krasnorechiyu.] 1821.